

Början på en klassresa

AV RONNY AMBJÖRNSSON

Mitt förnamn är Ronny, mina kusiner heter Benny, Stig-Arne, Reine och Dag. Vi är alla födda på trettioalet, filmens och masskulturens genombrottstid. Under mina föräldrars ungdomsår blev biografer vanliga inte bara i Göteborgs centrum utan också i de kringliggande arbetarstadsdelarna, Haga, Masthugget, Majorna, Gårda, Redbergslid, Lunden. Dessa biografer var ofta stora anläggningar, byggda antingen i tjugotalets nyklassiska stil eller trettioalets funkis. Vår biograf hette Flamman och låg i skärningen mellan Lunden, Redbergslid och Gårda. Den var på ett iögonfallande sätt modernistisk, stora renytor, glas, stål och betong. Närmaste granne var kyrkan, en nygotisk skapelse i det slutande 1800-talets rödbruna tegel. För mina farföräldrar spelade kyrkan ännu en viss roll, för mina föräldrar fanns den bara; jag kan inte minnas att vi någon gång, utom av sentimentala skäl vid någon enstaka julotta, tog oss dit. Mina föräldrar gick på bio, ett kulturarv som jag naturligt tog över. Eftersom högmässan slutade när första matinén på Flamman började möttes de två publikerna ofta i kyrkbacken, ett kulturmöte mellan äldsta och yngsta generationen som på ett påtagligt sätt demonstrerade utvecklingens gång. Mina föräldrar var den första helt sekulariserade generationen.

Jag tror att det var på bio de snappat upp mitt namn, antingen direkt från vita duken

eller från biografkön. Ronny är relativt vanligt i min åldersgrupp, liksom Roy, Kent, Clark, Billy, Benny — nere i Gårda fanns en Kent-Jesus, en kombination möjliggjord av en svensk mamma och en gästarbetande spansk pappa — medan de traditionella Gunnar, Nils, Sven, Erik dominerar bland mina äldre kompisar. Det verkar gå en gräns vid mitten av trettioalet, något som naturligtvis inte endast hänger ihop med filmen utan också med andra yttringar av importerad masskultur som de nya bildtidningarna, seriealbumen och de allt vanligare följetongsserierna i såväl veckopress som dagstidningar. Mitt namn bars av en seriehjärte som stavade sitt namn med ie, Ronnie, en innovation som jag för en tid tog efter, fascinerad av möjligheten att så enkelt ändra min identitet. Jag minns ett sönderbläddrat exemplar av *Ronnie och Yzan* som vi hade hemma, men jag tror inte att mina föräldrar tog några djupare intryck av min namnes bravader, utan det är nog snarast Ronald Colman, en på den tiden populär amerikansk skådespelare, familjärt kallad Ronny i veckopressen, som lånat mig sitt namn. Inte direkt kanske, snarare indirekt: hans namn fanns i den förtätade atmosfären kring Flamman och de nya lätt funkisbetonade kvarteren på Lunden-berget, dit mina föräldrar vid min födsel flyttat från gyttret av landshövdinghus och träbebyggelse nedanför, där mina farföräldrar och morföräldrar bodde.

Namnet Ronny markerade detta steg.

Det var inte något socialt kliv, farfar var spår-vagnsförare, pappa svarvare. Klättringen kan närmast beskrivas som kulturell, en flyttning från bakgårdar, kakelugnar och utedass till centralvärme, stora fönster och duschrum. Mitt namn var modernt. Det hörde till den nya kulturen, det nya mediet, det nya landet: Amerika!

Man skulle kunna formulera det så: mitt namn innehöll ett program. Det skulle lyfta mig ur mitt ursprung och föra mig in i en värld av filmiska dimensioner. Det riktade redan i vaggan en uppmaning till mig.

Samtidigt är det ett namn som omisskännligt röjer sitt klassursprung. I folkskolan fanns det flera Ronny, i läroverket var jag ensam. Det gick ett slag en Steve i min klass i realskolan, men han föll snart ifrån. Och på gymnasiet fanns en Kent och en Gilbert, båda lika udda som jag i en miljö dominerad av Anders, Per och Krister. Mellan Kent och mig fanns ett aldrig uttalat samförstånd: vi befinner oss på främmande mark, du vet vem jag är och jag vet vem du är, men låt oss spela med och låtsas så länge det går.

Att låtsas blev med åren en andra natur och jag kan ibland undra över var min första är. Har jag någon första natur? För det mesta ger den sig tillkänna som en frånvaro, ett svart hål som slukar energi och som det därför gäller att undvika för att inte förintas. Det låter dramatiskt, men upplevelsen är snarast den av en ständigt pågående fars, ett tragikomiskt spel vars regler jag lärt mig för att lättare kunna glida runt i tillvaron, piruettera, slå blå dunster i ögonen på lämpligt folk, uppträda. I de mest angelägna sammanhang kan jag brista ut i ett invärtes skratt, riktat inte minst åt mig själv: här sitter du och gör dig märkvärdig, när du borde ha stått vid svarven på SKF och tillverkat kulager. Vad är det du tillverkar? Ord. Fraser.

Ibland förtäts detta skratt till en osynlig dubbelgångare som envisas med att följa efter mig, full av förebråelser och sådana där

snorkiga frågor som ovanstående. Han är den jag egentligen skulle ha blivit, svarvare på SKF, saklig, duglig, en man att lita på. Med denne för jag långa palavrer, urskuldar mig, pekar på förmildrande omständigheter och vecklar in mig i allehanda resonemang. Men han är påstridig i sin tystnad. Alltid dyker han upp när jag uttalar mig om något ämne som jag inte riktigt behärskar, måttande med sin tumstock. Vad menar du med det där yttrandet, står det verkligen så i boken? Läger du inte till?

Den här berättelsen handlar om en klassresa, dvs. det slags resa som ett stort antal svenskar gjort under efterkrigstiden. Mycket av det som berättas har troligen hänt på andra platser, annat har kanske bara hänt en gång och ytterligare annat kan förefalla irrelevant, personlig kitsch. Har berättelsen något att säga torde det emellertid hänga samman inte bara med en utan med alla dessa tre möjligheter.

Dofterna

Ljud och lukter hör till de första minnena. Vintrarna var tysta, ljuden tycktes upplösas av snöslask och dimma och den mulna dagen som kännetecknar vintermånaderna i Göteborg. På våren kom ljuden tillbaka och fyllde luftrummet med förväntningar: rop från lekande barn långt borta, fragment av samtal när tanterna tog bort innanfönstren och vädrade ut efter vintern, målbrottsröster från tonåringar som tagit fram cyklarna, skratt, kvävda rop, fnitter. Folk upptäckte varandra.

Med ljuden kom lukterna. De tinade upp i vårvärmen: den knappt märkbara doften av intorkad hästskit på gatorna, den sträva lukten av bränt gräs, middagsos från de öppna fönstren, vanligen stekt makrill eller sill. Åren andades. Vintern höll inne med så mycket, känslor, nyfikenhet, sällskap. Det

Med kompisar i någon av bakgårdarnas många trappor. Min mamma älskade att klä mig (till vänster på bilden) i vitt (hemstickat). Ofta hade jag alltför fina kläder för omgivningens sjavighet.

var familjen som gällde, mamma, pappa och min syster, lägenheten vi bodde i, gården, gatan. Våren vidgade vyerna. Cykeln plockades fram, kvarteret ersatte gården, dagarna

fick kvällar då det var tillåtet att vara ute sedan vi ätit middag och cykelturerna utsträcktes ibland till granngatorna där morföräldrarna och farföräldrarna bodde i sina

lätt förfallna landshövdinghus med bakgårdar, plank och vedstaplar.

Och med de nya vyerna kom andra lukter och ljud. På mormors bakgård doftade det tvätt och ur det ångande brygghuset kom lukten av lut, i porten fanns alltid en däven lukt av urin som framåt sommaren blandades med doften från syrenerna bakom planket. På farmors gata luktade det döda djurkroppar, där bodde en slaktare som alltid sparat extra godbitar åt min familj. Dofthen var på något vis varm och söt och jag tyckte mycket om den. Ljuden i denna större värld kunde vara mycket upphetsande. På mormors gata klampade Prippens bryggärhästar med sina vagnar fulla av slamrande pilsnerflaskor och i vår egen gatas förlängning skymtade hamnen och varven nedanför ett högt berg: därifrån hördes hammarslag mot plåt, korta, precisa tutanden från bogserbåtar i arbete och dova signaler från större fartyg ute i leden; där fanns den riktigt stora världen men den var liksom för stor att ta till sig.

Det var i den lilla världen jag levde och det är dess lukter och ljud som är nyckeln till minnesbilderna, överlagrade som dessa naturligtvis är av reflexion och tanke, försöken att förstå.

Men det finns också andra minnen, mer arkaiska, som överhuvudtaget inte låter sig placeras i någon berättelse, ett slags visioner utan innebörd. Jag minns en torr tallbacke med doft av stark hetta. Över backen slingrar sig trädrötter, som delvis ligger ovan jorden som ormar. Det finns ingen skräck i detta minne. Det är snarast en känsla av betydelsefullhet, platsen är laddad med mening, men vad det är för mening vet jag inte. Jag minns ett verandafönster fullt av döda vinterflugor och med färg som flagnat, utanför fönstret några fuktiga, mörka buskar, troligen schersmin och där bakom en starkt belyst äng där det skymtar några figurer, mamma, som det förefaller, jämte någon annan person som gör någon slags åtbörd.

Det är likadant med detta minne, det är starkt laddat men jag vet inte ens om det är med lycka eller olycka.

Kan det vara för att jag inte hade något språk när dessa bilder fastnade i minnet, kan det röra sig om minnen före språket? Eller är det något slags restminnen som får sin styrka av att de pockar på att bli placerade i någon berättelse eller något resonemang som ger dem mening? Är det resonemanget som väcker minnesbilderna, strukturerar och tolkar dem? Lyder den personliga historien samma lagar som den stora historien, den som möter oss i historieböckerna och som revideras av varje ny generation historiker? Det vill säga: hittar jag på min berättelse nu, vad för grund har den egentligen i det som varit? Skulle jag berätta samma historia om tjugo år?

Den amerikanske sociologen George Herbert Mead delar upp medvetandet i vad han kallar ett *jag* och ett *mig*. *Mig* är andras tankar och idéer och i sista hand det samhälle i vilka dessa uppstått. *Jag* är det som inte är andras tankar, och medvetandet uppstår i ett oavbrutet fört samtal mellan *jag* och *mig*. Poängen med en sådan här modell är att den beskriver individen som en mötesplats mellan det speciella och det universella. Jag är både individ och exempel.

Den självbiografiska berättelsen är följaktligen ett samtal inte bara mellan nutid och dåtid utan också mellan minnesbilder och åsikter om det förflutna som den självbiografiske författaren anammat under sitt liv. Berättelse och resonemang är oupplösligt förenade. De individuella erfarenheterna ligger alltid inbäddade i sammanhang som utgör vad som kan kallas den biografiska konstruktionen, den ständigt reviderade tolkning av sitt liv som en människa utför under sin livstid. Tolkningen för samman händelser vilka kronologiskt inte behöver hänga ihop till en berättelse som motiverar dagens situation och de anvisningar

för framtiden som denna inbegriper. I berättelsen förenas det förflutna med sin framtid.

Ett rum och kök

Mina föräldrar har bott på tre ställen: föräldrahemmet, den lägenhet de flyttade till som gifta och där jag växte upp, samt den lägenhet de bor i nu. Det tar ungefär en kvart att gå mellan dessa platser, de ligger alla i Örgryte församling, Göteborg. Under mina femtioåttio år har jag bott på sjutton platser, i Göteborg, Stockholm, Umeå och Tavelsjö, som är en by några mil utanför Umeå.

Den första av dessa platser är mitt barnhem, Brunkebergsgatan 3, i stadsdelen Lunden, där jag bodde mina första femton år tillsammans med mamma, pappa och min nio år yngre syster. Att i minnet möblera denna plats, rum för rum, sak för sak, känsla för känsla, upplever jag som en alltmer tvingande nödvändighet. Pensionen närmar sig, de små krämporna, ålderns sentimentalitet: vad fanns från början, hur ser historien ut, den mest personliga som trots allt kanske inte är så personlig utan en erfarenhet som kan delas, inte av alla, men av många. Historien börjar i lägenheten på Brunkebergsgatan 3, ett minnestempel om ett rum och kök, plus hall och duschrum, allt som allt ungefär fyrtio kvadratmeter.

Fyrtio kvadratmeter låter litet, men jag upplevde det inte så. De flesta som vi kände bodde i ett rum och kök, alla släktingar, flertalet vänner. Först när jag började i läroverket insåg jag att vi var trångbodda, ett nytt ord och en ny känsla. Vi var nära varandra, en närhet som var självklar, ett slags utgångspunkt för tankar, attityder och känslor.

Pappa sov i kökssoffan och under natten och den tidiga morgonen var köket hans; arbetet på SKF började klockan sju och eftersom han ville ha ordentlig tid till allt steg han upp klockan halv fem, rakade sig

omständligt framför en liten stålspegel på köksbordet, drack kaffe på fat, sörplande och långsamt, allt under det att han begrundade den kommande dagen. Allt pappa hade för sig krävde stor rymd och eftersom rummet inte tillät några extravaganser var det tiden som fick expandera. Tankar tog tid, repliker, rörelser, avgöranden i stort och smått.

Mamma och min syster sov i hallen, hur det nu gick till, hallen var minimal och det måste ha varit svårt att vända sig. Själv sträckte jag ut mig på en dyscha i storarummet, som det vördnadsfullt hette. Familjens mankön disponerade alltså var sitt rum medan kvinnokönet fick klämma ihop sig i det som blev över. Pappa var familjeförsörjare och jag var den som skulle lyfta familjen socialt, en förhoppning som aldrig formulerades men som satt i väggarna.

Disponera är för övrigt fel ord, det var bara på natten storarummet var mitt. Men då var det väldigt mycket mitt. När ljuset släcktes kröp väggarna närmare, rummet förlorade sin officiella prägel och blev på samma gång hemskare och tryggare. Tapeterna ändrade mönster, de brunmurriga blommorna blev till landskap och fuktfläckarna till varelser i detta landskap, egendommiga kroppar med ögon på samma gång avvaktande och uppförande. Som tur var blev andra fläckar boningar, befästa med palissader eller stora grottor, vars gångar sträckte sig under dyschan där jag låg så att denna kom att ingå i det system av gångar och tunnlar, som när jag somnade in sträckte sig över hela rummet och erbjöd flyktvägar och tillfälligt trygga gömställen.

På dagen var storarummet oanvänt och på kvällen var det pappas. Då satt han i fätöljen och läste tidningen. Sådana stunder fick han inte störas, ett outtalat förbud som hängde ihop med hans roll som familjeförsörjare och kontaktman med den stora världen, där det under mina barnaår hände viktiga saker,

ett krig bröt ut och tog slut, en storstrejk utkämpades och världskartan ritades om under pappas kommentarer, fällda liksom i förbifarten åt en osynlig publik: nu tar dom för sig, amerikanerna, snart är hela världen deras. Men det är rätt åt dom där strids-tupparna, tyskarna och jappsen. Farligt folk. Men duktiga.

Sådana förkunnelser mottogs andäktigt, det var inte mycket att tillägga och vi var ju heller inte tilltalade.

Redan från början hade emellertid husbondens röst konkurrens från radion, en fyrkantig apparat som tronade på bokhyllan i storrummet. Radion talade direkt till allihop och hade en förmåga att samla familjemedlemmarna kring sig som tidningen saknade. Radion gjorde storrummet till ett offentligt rum, rösterna ur etern talade från huvudstaden och förband oss med överheten men också med alla andra radiolyssnare landet runt. När radion stod på var rummet inte riktigt vårt, de sonora stämmorna med sina stockholmska ljud — särskilt a-et fick en fruktskål att vibrera — föste in våra egna grötiga röster i ett hörn, där vi viskande kommenterade radions tvärsäkra påståenden. Det var från radion alla råd och anvisningar om hur tillvaron skulle organiseras kom, radiodoktors synpunkter i skilda ämnen som pappa nickade instämmande till som om han biföll ett yttrande från någon kollega, föreläsarnas alla snusföruftigheter och programledarnas pekpinnar som vi rätt och slätt uppfattade som tillsägelser.

Radions röst var lag och dess auktoritet förstärktes ytterligare under kriget, när röster från de stora händelserna nådde oss, knastrigt och autentiskt. På kvällarna satt vi tätt tryckta mot apparaten för att inte missa ett ord, för mig för det mesta ord utan mening och därför extra intressanta, signaler från en vuxenvärld vari mamma och pappa endast till hälften var inbegripna. När jag

frågade vad orden betydde fick jag ibland svar, ibland inte. Om ett ord som vi gick bet på började med A tog pappa med högtidlig min fram Nordisk familjebok, varav vi fått första delen som led i något reklamerbjudande och läste upp innebörden, vilken inte sällan gjorde oss ännu mer förbryllade. (Efterhand skaffade jag mig dock en allt större säkerhet i sådant som började med A, apor, apacher, alsikeklöver, alkaisk trimeter, Rijksmuseum i Amsterdam.)

Intresset för märkvärdiga ord har sedan denna tid förenat pappa och mig. Med åren har jag övertagit rollen som uppslagsbok, pappa ringer ofta och frågar om ord som han samlat på sig, ett av de få områden där jag under åren kunnat stå till tjänst. Det är från pappas sida ett slags road nyfikenhet: det är inte klokt vad dom kan hitta på, relevant, låter som elefant, jag säger då det, det är inte klokt. Men den axelryckning jag nästan hör i telefonen är sällan avspisande. Där finns en viss uppskattning, som jag också funnit hos de folkrörelseanknutna arbetare jag under åttiotalet studerat. Ett skepp kan inte styras utan ord som är precisa. Mycket ter sig gåtfullt, men det finns uppslagsböcker. Det existerar i princip ett svar på allting och följaktligen en massa frågor. Frågorna gör världen spännande. Och med ord blir den begriplig.

Bakom en sådan attityd ligger naturligtvis en stark kunskapstro. Utvecklingen går framåt, om än med avbrott och förseningar, och den drivande motorn i denna utveckling är kunskap.

Ordbesattheten har också en annan bakgrund. För den som av någon av historiens arroganta tillfälligheter hamnat utanför de fina ordens gemenskap framstår dessa lätt som magiska, laddade med en mening utöver den normala och samtidigt markeringar av makt. Det är svårt att orientera sig i en värld av obegripliga ord. Den verbala världskartan är full av vita fläckar och platser

utan namn. Att ge orden innehåll blir därför ett slags upptäcktsfärd, spännande och full av oväntade möten.

Böckerna

Radioapparaten stod på en liten bokhylla av något ljust träslag, troligen björk. Det fanns inte mycket böcker i bokhyllan, men de som fanns var lästa: Charles Cornishes *De levande djuren på jorden*, N.V.E. Nordenmarks *Stjärnorna*, Jack Londons romaner, ett antal vildmarksskildringar av James Oliver Curwood, Dumas' *De tre musketörerna* och *Greven av Monte Cristo*, en illustrerad utgåva av *Tusen och en natt* samt kursböcker i matematik som pappa regelbundet fick från Noréns korrespondensinstitut, blå linneband i prydlig rad.

Pappa var intresserad av naturvetenskap, särskilt matematik som han uppfattade som kunskapens spjutspets. Men det var astronomin som fascinerade honom mest, de gigantiska avstånden som relativiserade alla mänskliga mått, ljusets obegripliga hastighet och den ännu obegripligare oändligheten. Jag minns promenader sena höstkvällar då pappa utvecklade dessa ämnen för mig. Med ögonen fästade vid Vintergatan snubblade vi fram i den branta Petterslia som skilde Lunden från Gårda, pappa docerande i en omständlig stil full av harklingar, omtagningar och hummanden, jag omåttligt stolt över att bli anförtrord så viktiga vuxensaker: tillsammans upptagna av vår gemensamma angelägenhet, universum, som vi kände oss anförtrorda av jag vet inte vem. Jag älskade min pappa sådana stunder, allra mest för att han inte gjorde världen mindre utan större och full av märkvärdigheter.

Märkvärdigast av allt var förstås oändligheten som han av och till kom in på. Då harklade han sig extra mycket, gripen av sina egna ord. Universum är oändligt, det har

inget slut, inget som helst slut. Men något slut måste det väl ändå ha, protesterade jag upprörd å tillvarons vägnar. Själva tanken var chockerande, någonting som bara fortsatte och fortsatte. Allting tar slut, invände jag. Ytterligare harklingar och hummanden och sedan obevekligt: Jaha, och sen då? Vad kommer efter slutet, hur ser det ut där det tar slut? Är det en vägg där? Och vad finns bakom väggen? En ny himmel? Ställd inför logiken i hans resonemang var min enda utväg att åkalla barnavärldens blasfemiska och trösterika materialism: Ja, det kommer en ny himmel. Den är gjord av bajs. Sen kommer det en kishimmel. Sen är det slut.

Jag tror att pappa ville dela med sig av en erfarenhet: att världen inte endast är vad den ser ut att vara, att det finns andra himlar, andra former av tillvaro som gör jordelivet och dess villkor mindre absolut. I Nordenmarks *Stjärnorna* fanns alldeles i början en bild med tåg på väg mot olika himlakroppar som frikostigt bredde ut sig över ett helt uppslag. Under varje tåg fanns en text med uppgifter om hur lång tid det tog för tågen att komma fram. Till månen var det möjligt att resa, men till planeterna tog det flera liv, en hisnande tanke. Men det kändes ändå uppmuntrande att tågen var på väg och att de genom sin väg förenade himmel och jord, det kända och det okända, ett slags kunskapens kollektivtrafik inte olikt det tåg som varje vår förde oss till Lerum där vi hade vår sommarstuga.

Nordenmarks *Stjärnorna* hörde till den populärvetenskapliga litteratur som flitigt lästes i de studiecirkelar som under tjugooch trettiotalen växte upp inom nykterhets- och arbetarrörelsen. Även Jack Londons romaner hörde till den lästa och diskuterade litteraturen, särskilt inom nykterhetsrörelsen. En av romanerna, *John Finkelman*, handlar explicit om dryckenskapens problem och nykterhetens villkor. Det överordnade budskapet kännetecknas av en stark

tro på individens förmåga att forma sitt eget liv. Individerna står mot massan. I en annan roman, *Avgrundens folk*, skildras människorna i Londons East End som en odifferentierad massa som lever på en närmast djurisk nivå, apatisk, promiskuös, bunden av stundens begär. Det är trasproletariatet, den avgrund ur vilken de skötsamma arbetarna höjt sig för att nå den överblick som friheten krävde.

En sådan moral karaktäriserade min familj. De uppfattade flyttningen från bakgårdarnas och utedassens kvarter inte bara som ett steg in i modernitetens värld utan också som ett lyft ur en tillvaro, determinerad av öde och kollektiv begränsning. Liksom hos Jack London var det i deras världsbild kunskap och studier som frigjorde individen från miljöns begränsningar. De skulle naturligtvis inte ha formulerat det så. Kunskapstron var snarast en underförstådd förutsättning, en slags grundläggande mentalitet som utgjorde en del av personligheten. Den hängde samman med den folkrörelsekultur i vars utkanter mina föräldrar växte upp. Ingen av dem var organiserad nykterist, de var på sin höjd sporadiska gäster på föreläsningssaftnar och samkväm som ordnades av stadsdelens godtemplare och blåbandsföreningar. De hörde till folkrörelsernas oengagerade sympatisörer, de som sällan mötte upp och knappast svor på några principer, men som ständigt fanns där, en trög men pålitlig massa.

I min bok *Den skötsamme arbetaren* har jag utifrån föreningsprotokoll och intervjuer med arbetare i sågverkssamhället Holmsund sökt beskriva denna folkrörelsekultur. En tes som jag driver är att det i folkrörelserna är möjligt att urskilja ett skötsamhetsprojekt, som tar sin början i ett antal begränsade uppgifter som alla har med nykterhet, uppförande och ordning att göra men som efterhand, via läsning och debatt, utvecklas i mer existentiell riktning. Den skötsamme arbe-

taren är en person upptagen inte endast av hut och hyfs utan också av idéer och åskådningar.

Det finns utan tvekan ett prudentligt drag i skötsamhetskulturen. Det är rekorderliga personer jag skriver om. Men det är inte så som jag i första hand minns dem, det som stannat kvar i minnet är fantasteriet, de smått stolliga infallen, inriktningen mot det icke-förhandenvarande: vardagens visioner.

Pappa var en sådan vardagsvisionär. Man skulle kunna beskriva honom som en ombara-så-människa. Om bara folk lät bli att dricka brännvin, så skulle allt vara annorlunda, om bara folk lärde sig esperanto, om bara folk lät bli att äta kött — budskapet kunde varieras efter omständigheterna. Inspirerad av vildmarksromantiken i Londons och Curwoods böcker utvecklade han ett slags naturevangeliem. Man skall leva naturligt, äta naturligt, sova naturligt, röra sig naturligt. Björklöv är bra för tarmarna, kunde han förkunna och kommendera ut familjen på björklövsbete. I bokhyllan fanns ett tummat exemplar av Are Waerlands *Hälsans utvalda folk* och under en tid var pappa praktiserande waerlandist. Under soffan stod jämt under denna period en kastrull med kruska, långsamt puttrande i sitt emballage av isolerande tidningar och köket var tidvis belamrat av fantasieggande destillerkolvar, stora damejeanner med någon hemlighetsfull vätska och glaströr som krökte sig runt soffan och bord och förvandlade köket till en alkemistisk verkstad. Från dessa anordningar steg om natten ett stilla brus, då och då avbrutet av ett regelbundet kluckande som obönhörligt mätte tidens gång (för den som försökte sova).

Köket

Denna beskrivning har fört oss in i köket, mammas räjong under dagen och kvällen

fram till klockan nio då kökssoffan intogs av pappa, en omständlig procedur som skulle ha en egen beskrivning om jag kom ihåg detaljerna. Köket var familjens centrum. Där höll vi mest till utom vid kontakten med yttvärlden genom radion eller pappas tidningsläsande. Mamma läste också tidningen, men liksom i förbifarten mellan spisen och skurbaljan. Köket var känslornas plats. Det var där sår omlades, sorger tröstades (ofta lätt avfärdande), orättvisor utreddes (alltid med stor saklighet och oväld, ett förhållande som innebar att man nästan alltid drog det kortaste strået gentemot den andra parten).

Men framför allt var naturligtvis köket verksamheternas plats. Och känslorna var på något vis inskrivna i verksamheterna. Mamma sydde, lappade och lagade, ofta under småprat om dagens händelser vilket skapade en stämning av intensiv hemmahörighet. När jag började i läroverket och tvingades fara in till stan med buss och spårvagn ansattes jag regelbundet av en nästan obetvinglig hemlängtan, som i början fick mamma att lämna syskrin och strumpor och hälsa på mig på frukostrasten, lite genanta möten, men nödvändiga som jag kände det. Och när jag gav mig iväg på morgonen stod mamma och lillasyster i fönstret och vinkade, först när jag gick över gården, därefter när jag halvblind av tårar snubblade nerför trapporna till farmors gata där bussen gick. Och slutligen det sista hjärtslitande avskedet vid busshållplatsen där jag klämt in mig längst bak för att ingen skulle se mitt förgråtna ansikte — jag var ju tolv år och hade lärt mig att avsky känslornas utsidor. Det var bara att snyta sig, stiga på bussen och anträda klassresan.

För det är förstås om en sådan och de känslor den rörde upp som det handlar. Inte bara att jag åkte in till stan, med dess annorlunda, liksom högtidliga hus och gator utan också att jag för dagen lämnade min samhällsklass för att vistas i en dubbelt främ-

mande miljö. Högtidliga hus och högtidliga människor, alla på väg mot något mål, omedvetna om att de befann sig i centrum. Hemma rörde sig folk i krokar, små stumpar och öglor, här i raka, tysta linjer. Det fanns inga fyllon i stan som kunde upplösa de skarpa konturerna och runda av hörnen med sitt planlösa irrande, ett slags heliga kor som förvandlade vår stadsdel till ett Calcutta. Innerstaden var ren och vit, särskilt området kring Götaplatsen där Hvitfeldtska läroverket låg. Hvitfeldtska var Göteborgs äldsta skola och den finaste, om man undantar privatskolorna. Stor och majestätisk reste den sig på en kulle, dyster som en borg, med dystra korridorer, dystra klassrum, dystra lärare. Jag minns fortfarande med vilken bävan jag första gången såg denna skola, det var på intagningsprovet, skolgården låg stekhet i försommarsolen och man fördes in genom den majestätiska kopparporten av en vaktmästare med en jättelik nyckelknippa, porten slog igen och allt dränktes i mörker — situationen hade redan då en mytisk prägel.

Ibland undrar jag: alltsedan de tidiga tonåren har jag varit något av en tvångsneurotiker, panikslagen inför alla sorts övergångssituationer, från vakenhet till sömn, från inne till ute, från land till vatten, samt variationer på dessa teman — listan kunde fylla resten av boken. Är det klassresan som spökar, kopparporten, vaktmästaren med sin nyckelknippa, mörkret, utplåningen?

Sociologen Mats Trondman ser vad han kallar misslyckad socialisation som en viktig betingelse till klassresan. Den som lämnat sin klass har haft svårigheter i relationen till någon av föräldrarna. Klassresenärerna får, skriver Trondman i sin stimulerande avhandling *Bilden av en klassresa* (1944), "... till följd av relationsproblemen på sikt mycket svårt att känna oproblematiskt vi-tillhörighet till den egna familjen och därmed också till den egna klassen".

Jag hittar ingen sådan svårighet i min uppväxt. Där finns ett mycket tydligt vi, inte bara nu efteråt i minnets ljus. Klassresan var inget medvetet uppbrott, snarast en process i gångsatt av faktorer utanför vår kontroll, en form av öde som hörde till en värld i förvandling. När mina föräldrar flyttade från farmors hus upp till trettiotalshuset på höjden slog de in på en väg som jag på ett obestämt sätt kände att jag måste fullfölja genom att lämna stadsdelen och dess sociala miljö. Klassresan framstod som ett led i moderniseringen, därav dess obönhörlighet. Det är som om den värld jag beskriver höll på att upplösas redan då den föreföll som mest stabil, då vi var vi och inga andra fanns. Gemenskapen bar på sin egen saknad vilket skapade en säregen sorg, likt en sommar dag som bär föräning om höst.

Vad jag försöker beskriva är minnet av en tillhörighet.

Mangeln

All verksamhet gjorde köket till en trygg plats. Men den kunde, i likhet med allting på den tiden, blixtnabbt ändra karaktär och bli farlig. Tapetvarelserna i storrummet kunde, när ingen såg det, krypa ur sina mönster och förflytta sig genom hallen in i köket där de iakttog mig med sina uppfordrande ögon. Det hände regelbundet när mamma gick till Konsum för att handla eller, ännu värre, försvann ner till tvättstugan. Då var hon borta länge, så länge att det var osäkert om hon försvunnit för gott, en inte orimlig farhåga med tanke på att tvättstugan var belägen i den farliga källaren.

Värst var när hon skulle mangla. Mangeln var ett jättestort åbäke med en mangelsten som rörde sig på ett fullständigt livsfarligt sätt. Den tog sikte på mamma som stod vid kortändan, avancerade obevekligt medan mamma tycktes omedveten om den ho-

tande faran och obekymrat rättade till några lakansflikar, och så, sekunden innan hon skulle krossas, vände den och fortsatte mot andra hållet för att därefter förnya sitt anfall.

I förhoppning att slippa sådana scener stannade jag kvar i lägenheten, vilket å andra sidan gav klarsignal åt tapetvarelserna. Min motstrategi var sång. Så länge jag sjöng kunde varelserna inte komma åt mig, men det gällde att inte upprepa någon låt utan så fort en var klar genast ta upp nästa. Då hade varelserna ingen chans. En gång var jag emellertid riktigt illa ute, mamma var nere i mangeln förstås, det drog ut på tiden och min repertoar höll på att ta slut. Jag befann mig i mitten av Drinkaren och hans häst, en säker låt med många verser, men efter den kunde jag bara Två solröda segel, Ramona och någon vers av Alpens ros, sedan var jag prisgiven åt de trevande armarna. Jag backade allt längre in i köket och upp på soffan mot det innersta hörnet och jag var redan inne på Alpens ros, när jag hörde nyckeln i låset: sången hade återkallat mamma från de döda. Allt förändrades som genom ett trollslag. Varelserna återtog sin vanliga identitet och försvann in i sitt mönster och jag klättrade skamset ner ur soffan.

Mamma hade denna förmåga att råda över skräck och trygghet; det var också hon som lärt mig alla sångerna, mest schlagers och gamla skillingtryck. Inte ens källaren var särskilt farlig i hennes närvaro, om vi undantar mangelrummet. En gång i månaden gick vi tillsammans ner i källaren och badade i husets badkar. (Varmvattnet var ransonerat under kriget.) Ljuvligheters ljuvlighet: där låg vi tillsammans i det varma vattnet som om vi delade en hemlighet. Ångorna i det kalla källarrummet som långsamt blev varmt medan kondensen droppade från väggar och tak, vattnet som i motsvarande takt blev svalare, huden som upplöstes och suddade ut gränserna mellan jaget och omvärlden, längtan tillbaka som nästan slår knock-out på

Min kusin Dag och jag i nioårsåldern med en gädda som vi just dragit upp ur Stamsjön i Lerum. Somrarna tillbringades fiskande; glömska av familjernas ambitioner uppgick vi i dygt vatten och susande skog och det är bara spännet i mitt alltför långa hår som avslöjar mammas ordnande hand — risken fanns att jag kunde kisa bakom lugg, som en gatpojke.

mig när minnesbilden med ett plötsligt ryck rusar förbi ansträngningen att minnas och når fram efter femtio år.

Det är en längtan efter trygghet, den symbiotiska föreningen med mamma naturligtvis i första hand men också med familjens övriga medlemmar, pappa och min syster. Det fanns en täthet i familjerelationerna som jag återfinner bland informanterna i Mats Trondmans avhandling. Vi träffade praktiskt taget inga människor utanför familjen och den närmaste släkten. Kom det någon gång någon enstaka besökare mottogs denne lika artigt som valhänt — under beteckningen främmande hänfördes han till en annan värld. (Den socialt betingade skillnaden mellan främmande och gäst vore värd en språksociologisk undersökning.) Fortfarande betraktar jag gäster som främmande och sträcker upp mig, nogsamt döljande detta under en glättig och gästfri yta medan jag i mitt stilla sinne undrar när de skall gå. Och tvärtom känner jag mig som en främmande när jag är på bjudning, utom till de allra närmaste vännerna, jag konverserar och låtsas engagerad men befinner mig alltid i tankarna långt borta.

Pappa duschar

Pappa badade aldrig i badrummet, enligt en oskriven regel var badandet kvinnornas och barnens angelägenhet. Pappa duschade. Till lägenheten hörde ett kombinerat duschrum och toalett med ingång från hallen och detta duschrum hörde avgjort till pappas revir. Jag minns inte hur ofta pappa duschade, men jag minns att duschandet tog en oerhörd tid, ångorna trängde ut genom dörrspringorna och lägrade sig i hallen och i dessa ångor uppenbarade sig så småningom pappa, likt en av djinnerna i Tusen och en natt, famlande efter en handduk som mamma snabbt med sträng min räckte fram — pappa hade

en tendens att, som mamma uttryckte det, spöka omkring i lägenheten utan kläder, en följd av det "naturliga levnadssätt" som han inhämtat hos Are Waerland eller någon annan av hälsans profeter. För pappa var detta spökande ett uttryck för en ideologi, ett s.a.s. principiellt spökande, men efter några ärevarv i hallen hamnade han snart i långkalsongerna och söndagsfrukosten kunde inledas: skinka, ägg, stekt potatis och kaffe.

Det ivriga duschandet var också det en ideologisk akt, en reverens för den kampanj för hygien som ledande socialdemokrater riktade till den svenska arbetarklassen vid denna tid. Hygien var trettioalets modeord. Med hygien sökte man ringa in ett ideal, som med början i yttre beteende omfattade vardagens alla dimensioner, från tandborstning till den äktenskapliga samvarons moral. Smuts var inte endast det som häftade vid huden utan också sådant som smög sig in i tankar och fantasier.

Hygien blev på det sättet en bro mellan kyrkans gamla moral och modernismens nya. Hygienens lagar inhämtades karaktäristiskt nog också från radion ur vilken det om söndagarna strömmade omväxlande psalmsång och föreläsningar.

Mamma uppfyllde hygienens bud genom ett frenetiskt städande. Allt var polerat och putsat till ytor så glänsande att bacillerna halkade av och virvlade ut genom fönstren som för det mesta stod öppna för vädring. Mammans städande och pappas studier kan därför sägas höra till samma sfär, två varianter av modernismens credo.

Inom arbetarklassen var de sociala gränserna väl befästa och Göteborg var en minutiöst segregerad stad. Folket i barnrikehusen stod lägst, de hade liksom inte hunnit med i moderniseringen utan fortsatte att avla barn som kaniner. Vår stadsdel beboddes av tvåbarnsfamiljer, det föreföll närmast som det oundvikliga resultatet av en naturlag.

Fler än två barn förde tankarna till själva barnalstringens mekanismer: lustens påträngande krav, oförmågan att säga nej, bristen på impulskontroll. Förr i tiden fick folk många barn, nuförtiden visste de bättre. Med kondomer, dusch och tvål organiserades lusten, arbetarklassens förbannelse. Pappas nakenhet riskerade att tolkas som oorganiserad, en tillfällig nakenhet dikterad av brist på principer snarare än tvärtom.

Avsaknaden av taktila ömhetsbetygelser är ytterligare ett uttryck för denna moraliska kalkyl. Beröringen blev problematisk i en miljö så tätt befolkad av kroppar som vårt hem. Vi gick alla omkring som med luftkuddar mellan oss, kom två kroppar för nära repellerade de varandra som omvända magnet.

Att se till att undvika krokar blev mammas uppgift. Mamma blev i mycket en verkställare av den modernitet vars teorier utlades av pappa.

Men pappa var inte enbart en teoretiker. Han praktiserade också själv. Hos pappa tog sig hygien framför allt uttryck i en ständig inriktning mot matsmältningen och dess problem. Maten fick gärna vara god, men den skulle framför allt vara riktig. Mycket fibrer var riktigt. Riktigheten avgjordes av magen, pappas stränga domare under min uppväxttid. Av de domslut denne utfärdade avhängde söndagens stämning. Och eftersom pappa hade en svag karaktär när det gällde mat och inte sällan förföll till excesser, när det kom till skinka och korv, hängde familjens söndagslycka alltid på ett hår. Efter frukosten låste pappa regelbundet in sig på toaletten/duschrummet och sedan följde timmar — som jag upplevde det — av spänning. Ibland kunde han komma ut med en min av triumf, prisande Waerland, kruska, det självständiga tänkandet, vetenskapen och den nya tiden. Då var allt frid och fröjd. Men oftare kom han ut missmodig, men ändå stoiskt fattad inför sitt öde: det gick

inte, det var la det jag tänkte, jag kände det på mig, var är groddarna och vetekliet? Söndagen förstörd, det var bara för mamma och mig att ta på ytterkläderna och slinka ut.

Hos mormors och morfars

Söndagens utflykter ställdes alltid till mormor och morfar. Det var denna ordning som gällde: först mormor, sedan morfar. Det var mormor som tog emot, det fanns ingen hall, man kom rakt in i köket, ett gammaldags kök med spiskupa och vedspis, som mormor blåste eld i och satte på kaffepannan. Det var varmt och välkomnande, morgonsol genom fönstret där kaktusar stod i rader och utsikt mot bakgårdens fruktträd som alltid, i mitt minne, står i blom.

Mormor var en blid liten gumma som på grund av stor dövhet ständigt log ett inåtvänt leende, på samma gång välvilligt och lätt frånvarande. Morfar var desto mer närvarande. Han hade styvt borstigt hår och brantingmustasch. Med mustaschen markerade han sin politiska hemvist. Morfar var glödande socialdemokrat. Brantings böcker stod i bokhyllan och porträttet hängde på väggen, lika bister blickande som morfar.

Morfars bisterhet hade, tror jag, sin grund i ett stort missnöje. Han var missnöjd med allt det han betraktade som slöhet runt sig: arbetskamrater på Pellerins margarinfabrik, där han var anställd, som var tvehågsna till fackanslutningen, supande grannar i lägenheterna runtomkring, skräpet på gården. Morfar var gårdskar, han skulle sopa och hålla rent i bryggghus, trappuppgångar och på gårdsplanen, men han fattade sin uppgift också som en moralisk renhållning. Stödd på sin kvast granskade han strängt gårdsfolket, som en major sin trupp. Raglade någon in genom porten, genast var morfar där med kvasten och den raglande rätade upp sig för att kunna passera.

Sin egen familj sökte morfar hålla i Herrens tukt och förmaning och han lyckades också med de tre döttrarna. Sina två söner klarade han sämre av. De levde ett oregelbundet liv, de kom och gick och var långa tider som bortblåsta; de hörde inte riktigt till kretsen.

Kring dessa morbröder står ett särskilt skimmer. Morbror Ragnvald gick omkring som en luffare på stan och samlade skrot. När jag senare började i läroverket kunde jag ibland träffa på honom i stan, i luggsliten sjömanströja, med det grå håret på ända och med en säck på ryggen där han stoppade allt som han råkade hitta, någon gammal cykelpump, en trasig brödrost eller vad det kunde vara, alltid flinande som i hemligt samförstånd med alla han mötte på sin vindlande stråt. Det var min skräck att jag skulle stöta på honom tillsammans med mina nya klasskamrater i läroverket. Det hände faktiskt en gång, jag vek hastigt in på närmaste tvärgata, skamsen över mitt svek, det första i raden av kommande svek mot mitt ursprung.

Egentligen var jag lite förtjust i morbror Ragnvald som så öppet trotsade all konvens. Men klassresenärer har inte råd att vara okonventionella och jag utvecklade en sorts dubbelmoral. När jag var ensam hälsade jag ofta på hos Ragnvald och hade jag tur kunde han ta mig upp till den vindskrubb där han förvarade sitt skrot. Där försjönk han i betraktelser över sina dyrgripar som en kung i sin skattkammare, halade fram någon gammal skruvmejsel utan skaft och anställde betraktelser över dess ursprung, drog fram en tom apelsinlåda täckt av någon förförisk etikett med en spansk senorita i en citronlund, gröna blad, gula frukter och en koboltblå himmel som lyste upp hela skrubben med sitt subtropiska ljus: den hittade jag vid packhuskajen, en av Transatlantics båtar, du borde gå till sjöss, det ser ut så här där nere i värmen, förstår du,

och så försvann han in i fantasier och upplöstes i skrubbens reella dunkel.

I detta dunkel fanns en farlig lockelse: att ta dan som den kom, att släntra omkring i tillvaron, plocka upp en pryl här, en annan där, leva på samlarstadiet, mänsklighetens lyckligaste period. Jag fick rycka upp mig för att komma därifrån, liksom jag fått rycka upp mig i livets andra skeden. Det är ju i sista hand det skötsamheten handlar om. Hur ofta har jag inte avundats mina bohemiska vänner ur borgerligheten som legat och dragit sig om morgonen, struntat i livets läxor och framför allt omgärdat sin uraktlåtenhet med en passande filosofi, lagom radikal och antiborgerlig. Präktighet föder missunn-samhet, missunn-samhet inskränkthet och inskränkthet säkert något ännu värre. Skötsamheten har sina problem.

Morbror Pelle var av en annan sort. Han samlade inte lump utan gjorde det som var långt värre i morfars ögon. Han spelade på trav. Varje söndag for han ut till travbanan i Åby och prövade olika stalltips. År efter år väntade han på den stora vinsten, som skulle lyfta honom över stadsdelens begränsningar, också det ett slags dröm. Tidigt stack han hemifrån, gifte sig, skilde sig, flyttade mellan olika hus — det stod alltid en fläkt av äventyr kring hans förehavanden. Han prenumererade också på äventyrstidningar, billiga blaskor som inte förekom i mitt hem, men som jag fick låna. Jag minns särskilt två, den ena röd, *Tidsfördrif*, den andra gul, *En rolig halvtimme*. I en av dem, jag har glömt vilken, fanns min barndoms hjälte, monsieur Leval, "gentlemannatjuven", som förförde och plundrade rika damer i Nice, när han inte befann sig på kasinot i Monte Carlo. Lite av denna äventyrlighet överfördes på morbror Pelle som visserligen inte plundrade rika damer men som ändå hade skiljt sig och som bevisligen spelade, om inte på roulett, så åtminstone på trav.

Denna äventyrlighet gjorde honom till

Morföräldrarna och farföräldrarna hade var sin kolonistuga i Delsjöområdet i Göteborgs utkant. Där levdes sommartid ett stillsamt sällskapsliv i skuggan av syrener och päronträd, en paradisisk paus i ett arbetsliv nästan utan semester. Den som står upp är farfar, i vit väst och värdig min som anstår en spårvagnsförare, till vänster om honom mormor, blid och god, och till höger, sittande, morfar, patriarkaliskt tillbakalutad som om han väntade en ursäkt. Vad talar de om? Om barn och barnbarn förmodligen, framtidsutsikter, vägar bort. När jag ser bilden önskar jag att det fanns en väg tillbaka.

en suspekt figur hemma hos mormor och morfar. Spel tolererades inte, det var att slösa bort tiden. Att bara låta tiden gå, det var en dödssynd för morfar som var strängt upptagen av allehanda projekt, när han inte arbetade på Pellerins.

Mellan pappa och morfar uppstod genast sympati. De var i många avseenden själsfränder. Socialdemokrater, skötsamma arbetare, fundersamma naturer: de hade alltid något att prata om. Tillsammans gjorde de långa vandringar ut i naturen, filosoferande och diskuterande. På foton som morfar tagit

med sin självutlösande kamera kan man se dem halvliggande i någon glänta, inte olik två ölgubbar, som drar roliga historier för varandra.

Gården och gatan

Det trettiotalshus i vilket vi bodde ingick i en kvadrat av hus, vilka omgärdade en gård. På gården fanns soptunnor, piskställning för mattor samt ett litet berg, där det gick att åka kälke de få dagar om året då det var

snö. Gården var en skyddad värld till vilken man kom genom en port som skilde gård och gata. Köken vette åt gården och från fönstren kom ett evigt stekos uppblandat med tillsägelser och förmaningar från mammor som hängde i fönstren, käftande med grannfruarna om väder och vind, när det inte gällde barnen, det eviga samtalsämnet. Att bo på samma våningsplan i samma trappuppgång hette att bo i svalelag, ett förhållande som tillät utbyte av varor och tjänster. Köp ett paket jäst åt mig om du ändå ska nerför trapporna, kan du kasta ett öga på Bertil, jag ska bara upp på torkvinden ett slag!

Men mest var det ett käftande för käftandets egen skull, ett dribblande med ord för att markera närvaro och existens. Inte klokt vad det är kallt. Blåser gör det också, Gunborgs tvätt höll på att åka av strecket. Jag undrar var hon fick tag i dom där byxorna, gabardin, fin kvalitet. Och åderbräck har hon också. Nä, det var nere i Gårda, hon kom aldrig hem. Jag sa ändå det, den där ska du akta dig för, det vet ju alla vad den går för. Det är inte klokt med denna hetta, luften står ju alldeles still. Gabardin, det tror jag på när jag vill, han är ju aldrig annat än arbetslös. Har aldrig gjort ett rejält handtag i hela sitt liv, den karln. Och hon då, du skulle ha sett så hon spöka ut sig. Läppstift. Denna hetta!

Sådär gick det på, ett samtal utan riktning, kantrande och krängande. Vårt svalelag låg på tredje våningen, den högsta, och rösterna blandades med mäsarnas avvaktande skrockanden och plötsliga skrån till ett tak av ljud under vilket vi höll till med våra lekar. Exakt vad vi lekte har jag glömt, men det var ett spring i källargångar och skyddsrum där vi gömde oss undan flyganfall och granateld från tyskarna som vid denna tid avancerade österut och norrut, Danmark och Norge var tagna och nu hade turen kommit till vår gård. Det var nerifrån de kom, från Red-

berglid och Gårda, beväpnade med gamla julgranar som de kvistat av. De värsta, med dödsskalleringar och rakade huvuden, kom från Solgårdarna, barnrikehus med kladdiga uppgångar och trasiga källarfönster, en myllrande skara, hotande genom sin mängd och sin kompakta massa, men också imponerande genom sina ständigt nyuppfunna svordomar och eder: vi ska göra (uttalas med hårt g) er i hästskiten så ni drunknar i näsblod, (den sista satsen verkar för litterär och hotelsen måste ha slutat på annat vis, men näsblodet var i en eller annan form med, det minns jag eftersom min näsa lätt sprang i blod), vi ska fan i mig slå er på käften så ni ser ut som negrur.

Det hände sällan att vi vann i denna kamp, efter en uppehållande ordstrid drog vi oss tillbaka till våra skyddsrum, från vilka vicevärden snabbt jagade bort solgårdungarna. När vicevärden väl masat sig därifrån, förbannande allt och alla, var fältet fritt för andra övningar.

Tjejer och killar i samma mörker: vi uppträdde som järnfilspån attraherade av en obeveklig kraft. Det var till de fuktiga, dunkla skrymslena vi drogs, tolvåriga oskulder, med fingrarna fulla av nyfikenhet och upptäckariver. Jag kan inte minnas att det i detta avseende var någon skillnad mellan pojkar och flickor. En del var mer försigkomna, andra blyga. Jag hörde till den senare sorten, vilket innebar att jag drogs till försigkomna tjejer — hur skulle annars överhuvudtaget något kunna hända? Inte för att det hände så mycket. Det var mest ett famlande och fumlande, med rörelserna låsta i konflikten mellan tilltagsenhet och blyghet. Det strategiska ögonblicket kom när vi — min kärlek hette Ulla Karin — satte in cyklarna i det kombinerade skydds- och cykelrummet. Då gällde det att hålla sig kvar, kontrollera däcktryck och justera den lilla pappbit fastsatt med en tvättklämma, som med sitt smatter mot ekrarna fick

cykeln att låta som en Harley Davidson. Laddade ögonblick, andlösa och ordlösa och med den stundande pubertetens alla frågor värkande i kroppen.

När jag började i läroverket kom jag att förknippa denna form av sexualitet med arbetarklassen, jag skämdes för källargångarnas drift och jag föreställde mig att de borgerliga flickorna uppfattade detta som snusk. Sexualiteten skambelades och jag aktade mig noga att avslöja min innersta vilja när jag i första ringen började uppvakta de unga damerna i flickläroverket och samskolan, en strategi som visade sig fatal i det att dessa tolkade min anständighet som oskuld och snart tröttnade.

Deras tolkning var också riktig. Jag behärskade inte det kärlekens språk som hörde till medelklassen. Jag kunde t.ex. inte kyssa, en oförmåga som hängde samman med bristen på kroppsliga ömhetsbetygelser i vårt hem. Mamma och pappa rörde sällan vid varandra och när jag kommit upp i skolåldern var det heller ingen av dem som rörde vid mig. Jag hade bara sett kyssar på bio och blev stel av blygsel, när någon av föräldrarna till mina nya kompisar välkomnande kramade om mig, en kroppslighet på en för mig ny och oroande nivå. Jag blev stel som en pinne och lustigt nog tänkte jag alltid sådana stunder på detta uttryck, som om jag blivit fångad i en formel, uttalad av någon klassresans häxa.

Att lära mig medelklassens erotiska språk framstod som en strategisk uppgift i min borgerliga karriär. Kyssen var den stora stötestenen. Flickläroverkets flickor skulle följas hem efter bion, ett vanskligt företag med stora fallgropar. Att hålla i hand erbjöd inga svårigheter och det klarade jag nödortfött. Men ju närmare flickans hem vi kom desto starkare blev min ångest. Utanför flickans port väntade den obevekliga kyssen, examen i första förberedande. Nervöst inledde jag nya samtalsämnen som jag brode-

rade ut i det oändliga, ofta in i porten som en försäljare. Men väl där avslöjades obönhörligt min inkompetens, efter ett hastigt hej slank jag ut som en skrämnd snok.

Min oförmåga bestod i en elementär okunnighet. Jag förstod inte hur det var möjligt att kyssas utan att näsorna kom i vägen. Genom att studera filmkyssar insåg jag att näsorna måste vinklas, men när inledades vinklingen? Tänk om man vinklade åt samma håll? Stötte inte tänderna mot varandra, en fråga som fick en särskild emphasis genom mina lätt utstående tänder, spretande åt var sitt håll som ett uppochnervänt seger-tecken. (Tecken för nederlag?)

På Göteborgs konstmuseum fanns två skulpturer av Per Hasselberg, Grodan, en naken tonårsflicka i huksittande ställning med en lätt undrande min och Näckrosen, en annan flicka, betydligt mer förförisk, också hon naken och lättjefullt utsträckt på ryggen i narcissistisk omedvetenhet. På dessa övade jag. Det vill säga: på Näckrosen vågade jag bara trycka en flyktig kyss, hon var för överväldigande i sin sensuella kyla. Det var Grodan som ledde mig in i kyssens mysterier. Alltmer besatt av hennes drömmande uppsyn utsträckte jag mina övningar långt utöver gränsen för det behövliga. Jag glömde tjejen i vars ögon övningarna syftade att höja mig och jag vet inte hur dessa möten skulle ha slutat om inte en vakt kommit på mig. Av dennes uppsyn insåg jag det olämpliga i att återvända. Men då var jag också fullärd och kunde galant skrida till verket när nästa tillfälle yppade sig.

Samtidigt fanns känslan av tillkortakommande kvar. Den yttrade sig omvänt som en lust att erövra och besegra. Snorkiga, arroganta tjejer utövade en oemotståndlig attraktionskraft på mig — jag ville få den borgerliga ytan att krackelera — men så fort de visade mer varaktigt intresse svalnade min förälskelse och jag skyndade vidare till nästa, offer som jag var för mitt snedvridna

självhävdelsebehov och brist på mogen känsla.

Även aggressionen blev problematisk under klassresans gång. På gatan fick man lära sig att slå till, helst först. Visserligen var jag ingen slagskämpe men jag hängde med, om än inte i första ledet. Det var inte mycket annat att göra när man blev attackerad, initiativet var ju redan taget och man slapp tänka. På läroverket var slagsmål inte gångbart, även om det förekom. Argumentationen var verbal. Ilskan uttrycktes i språkliga handlingar, betydligt mer sofistikerade än solgårdarnas hotelser. Jag lärde mig aldrig detta språk. I stället låstes min psykiska mekanism i aggressiva situationer, jag sökte efter ord som slank undan, började på meningar som inte slutfördes, under det att musklerna knöt sig där jag stod medan de arbetade så mycket effektivare i fantasin, slog ut tänderna på min motståndare, knäckte näsbenet, murade ihop ögonen såvida jag inte helt enkelt ströp honom en gång för alla, medan jag ändå höll på.

Aggressionshämning är naturligtvis vanlig i alla klasser, den skall i första hand återföras på psykiska störningar i samband med vuxenblivandet. De flesta vuxna hanterar ju sina aggressioner verbalt, inte bara borgare. Klassresenärens hämmade ilska är emellertid, tror jag, överbestämd, den bottnar från början i en allmän osäkerhet om var gränserna för anständigheten går. Rädd att bli burdus tror han sig riskera inte bara att sjunka tillbaka till barndomen utan också till resans utgångspunkt, som att hamna på fel nummer i tillvarons tärningsspel. Kommer därtill skötsamhetens misstro mot känslor och resonabilitetens gissel: att se allt från den motsatta ståndpunkten, att ständigt formulera antitesen till den tes man just förfäktar.

Så ingrep klassbytet i tillvarons mest intima sfärer, förändrande upplevelser och känslor. Det naturliga blev problematiskt, som att lära sig att gå vid vuxen ålder. Efter-

hand utvecklade sig en ny naturlighet som gjorde det svårt att återvända. Lustgårdens portar var för alltid stängda.

Berget

Utanför gården låg gatan och mellan dem fanns en mörk port. I porten hängde alltid ett gäng större killar som med spottloskor kommenterade den som passerade. Väl inne på gården var man under mammornas ögon och där kunde inget ont hända. Men gatan lockade med sitt buller och sina förehavanden.

Brunkebergsgatan som klöv stadsdelen på mitten började i en lång trappa och slutade i ett berg. Från berget såg man ut över staden, rökarna från krigsårens vedpannor som drev fram över hustaken som moln i en tecknad film, de pyttesmå spårvagnarna som avlägset klingade och gnistrade med sina byglar och måsarna som på ett hisnande sätt flög långt därnere; man befann sig liksom på världens tak.

Berget skiljde Lunden från Gårda och var ett ingenmansland, ett ständigt tvistefrö i det utdragna krig som fördes mellan stadsdelarnas unghopar. Men på berget hade också gubbarna sina duvslag, varifrån de skickade brevduvor ut över världen till platser vars namn skapade en geografi av oförliknelig lockelse. Den där brunfläckiga, en jäkel till att flyga, tog sig till Bilbao på sex dygn, följde kusten vid Biscaya, dom flesta stannar i Bordeaux. Den där är lite teti, kommer aldrig längre än till Kiel, tar nog fel väg. Men den där är oslagbar, La Rochelle tur och retur på en vecka, en kan knappt tro det.

Det var före charterresornas tid, platserna var andra och resorna utfördes av ställföreträdare; men perspektivet var detsamma, fåglarnas och flygplanens ovanifrånperspektiv, kartbildens översiktliga värld, abstrakt men ändå levande.

På berget höll också ölgubbarna till, ett fredligt släkte men ändå oroande genom sin oberäknelighet. De låg ofta makligt utsträckta i någon liten skreva, varifrån en delegat då och då utsändes för att skaffa mer. Snabbt var vi då på plats för att härma dennes vingliga gång och oprecisa svordomar, övermodiga i vårt moraliska och faktiska överläge. Och de skrevor som inte intagits av ölgubbar upptogs av älskande par, också de löjliga i sina mekaniska rörelser och därför möjliga att härma, en lektion i kärlekens mer elementära former. Fyllan och kärleken hade på detta sätt pressats ut i marginalerna, de fick inte plats i kvarterens moraliska rut-mönster, modernitetens hemvist. De hörde hemma i ingenmansland.

(Där ligger de nu på berget förevigade av minnet till sentimentala symboler för en "svunnen tid": ölgubbarna och de älskande och långt därnere staden, överskådlig som ett legoland, hopsatt enligt principer som det i varje fall efteråt är möjliga att förstå. Minnet idylliserar och tillskriver lätt det förflutna värden som inte var möjliga att urskilja medan allt pågick. Den personliga historien ter sig i minnets perspektiv nästan alltid som en övergång från organiska till mekaniska sammanhang, en utveckling som vi gärna historiserar och tillskriver samhällsutvecklingen. Idyllens ödeläggelse och livets tilltagande abstraktion är ett av de stora temata i den moderna litteraturen, ständigt bekräftat av minnet. I oktober 1994 passar jag vid ett tillfälligt besök i hemstaden på att återse min gamla miljö. Det är grått göteborgsväder, som på konstnärlig film och jag tar mig ut på berget, ett vanligt berg, visserligen lika brant och hisnande, men dött: inga duvslag, inga ölgubbar eller älskande par, är alltihop ett påhitt av minnet? Berget är tyst, långt därnere hörs trafiken, men hammarslagen från varven är borta, de försvann under varvskrisen tillsammans med bogserbåtarnas tutanden. Gårda finns inte längre, i dess

ställe går en jättelik motorväg som förbinder norr och söder. En stadsdel har ersatts av en trafikled: underbara ämne för en nostalgisk betraktelse! Men i hur hög grad är denna nostalgi ett blurr i klassresenärens perspektiv? Mina föräldrar har ingenting emot att landshövdinghusen försvunnit, det var ju deras dröm som fick dem att upplösas. Så varför denna gråton?)

Till ingenmansland hörde också aggressionen, de våldsamma lekarna. I vattenpö-larna låg använda kondomer, vithaj kallade och oöverträffade vid krigföringen mot Gårda. Man tog dem på en pinne och kastade dem i fiendens ansikte, en nesa av stark symbolisk kraft. Men Gårdaungarna var för det mesta överlägsna och hämnades med stenkastning. Var jag än träffades på kroppen sprang näsan av någon outgrundlig anledning i blod, en gång så ymnigt att jag förfärad rusade hem i en desperat förhoppning att bli tröstad. Men i vårt hem utdelades det mer förebråelser än tröst: va skulle du på berget att göra, se så du blodat ner dig, akta mattan!

Det var ingen brist på kärlek, men känslan tog sig andra uttryck. Gråt lönade sig inte, det som belönades var självbehärskning. Moralen var stoisk och vi uppträdde alla som i ett drama av Racine, noga iakttagande känslans mer subtila språk: Stå inte där och glo, hämta en handduk, stå still, att han aldrig kan lära sig, gör det ont? Nä, men det rinner ner i halsen, det var inte jag som började. Det kvittar, du hade inget på berget att göra, så där nu ser du ut som folk, hämta trasan så ska jag torka upp, nu stannar du inne!

Klassresan som projekt

Självbehärskningens bud ter sig som ett uttryck för en manlig moral men i vårt samhällsskikt gällde den båda könen och är närmast att betrakta som ett element i skötsamhetens kultur: att inte ge efter för impulser,

att misstro känslans mer direkta uttryck. Mamma grät aldrig, hon blev arg. Pappa kunde gråta, men mest av programmatiska skäl, som ett led i naturlighetens bud, i stil med kruska och vetegroddar. Gråtens tabuering var ett självklart inslag i den känslans ekonomi som utmärkte den uppåtsträvande arbetarklassen och har noterats i andra studier. Att gråta var att ge upp. Den som förföll till gråt riskerade att förfalla även i andra avseenden. Det gällde tvärtom att bita ihop tänderna och ta nya tag — tids nog blev det känslornas tur. Sparade känslor kunde ge utdelning på sikt.

Den utdelning som kunde komma ifråga när det gällde mig var förstås läroverksstudier. Mina äldre kusiner hade lämnat folkskolan och gick i läroverket och det hörde till släktens outtalade ambitioner att med barnens hjälp höja sig ur sitt ursprung. Studier blev ett naturligt led i en strategi, kanske inte alltid medveten men underförstådd av själva historien: den högre undervisningens snabba expansion under efterkrigstiden, socialdemokraternas satsning på utbildning och forskning, den förändrade arbetsmarknaden och det allmänt förda resonemanget om att utnyttja "begåvningsreserven". Barnen var bärare av en framtidsvision. Den modernitet mina föräldrar grundlagt med sin skötsamma livsstil skulle förverkligas av mig.

Det fanns också en politisk vilja i detta. Klassamhället skulle raseras utbildningsvägen. Det klasshat som fanns i min miljö riktade sig inte i första hand mot den andra klassen utan mot klassamhället som sådant. Den jämlikhet pappa såg fram emot svarade närmast mot en kompetitiv jämlikhet av det slag som Stuart Mill förordade, en utopi som under 1900-talet förenat socialdemokrater och socialliberaler. Inga formella hinder skall hindra begåvningarna att konkurrera på den marknad som utbildningssamhället i sista hand utgör. Svaga

grupper skall kompenseras och handikapp utjämnas.

Detta innebar för min del att jag uppfattades som ett projekt med allt vad det emotionellt innebar. Jag förkroppsligade familjens sociala ambitioner. (Min syster var nio år yngre och situationen då en annan, men även hon gick i läroverk.) Den kärlek varmed jag villkorlöst omfattades under barndomen förändrades under tonåren. Kärleken var nog lika stark, men det var en känsla grundad på förhoppningar. Jag älskades inte i första hand för den jag var utan för den jag kunde bli. Dilemmat är allmänt, det återfinns i beskrivningar av borgerliga miljöer men för klassresenären får det en extra styrka eftersom denne ofta bär upp inte bara enskilda ambitioner utan en också kollektiv strävan.

Projektet påtvingade mig en rad uppgifter, alla inskrivna i en bana som ledde ut ur det kända och in i en värld om vilken det bara fanns hörsägner. Men det förtjänar att upprepas: detta projekt hade inte varit möjligt om det inte också varit mitt och det skall också tilläggas att riskerna med en klassresa som min inte var särskilt stora under fyrtio- och femtiotalen. Gick det bara någorlunda hyggligt på läroverket var man så gott som garanterad en plats i någon av samhällets övre våningar. Svårigheterna var av psykologisk art. Och dessa skall naturligtvis inte heller överdrivas. Banans bortre del förlorade sig visserligen i det okända. Men de närmaste stationerna var kända, delvis för att mina äldre kusiner passerat dem; i själva verket är, som Torsten Hägerstrand framhållit, flertalet projekt ett slags "readymade blueprints, hämtade från kulturens lagerlokal".

Den största svårigheten i mitt fall var nog den starka symbios vari jag levde under den mytiska tiden före läroverket. För det är naturligtvis om myter jag berättar — jag har svårt att skilja verkligheten från minnets föreställningar om denna. Den värld jag

söker återkalla är ju en värld som jag inte bara har lämnat utan också tvingats förtränga för att kunna bejaka det nya.

Lägenheten, gården och gatan var en miljö med bestämda regler, möjliga att behärska. Med klassbytet blev allt osäkert och det är mot denna osäkerhet som den gamla världen framstår i förklarad skimmer. Den utgjorde en helhet av vilken jag var del. Ibland kan jag känna en molande längtan efter denna helhet: att uppgå i klassen, att känna en oreflekterad gemenskap med något som är större än den omedelbara omgivningen.

Texten bygger på ett inledande avsnitt ur en kommande bok under arbete.

Summary

The Beginning of a Class Journey

The article is part of a larger study of which the purpose is to describe the "class traveller's" situation from a highly subjective inside perspective: I'm writing

about myself. One starting point is my name, Ronny. Ronny is an Anglo-Saxon name not found in the generation before mine. However, in my generation, i.e. the one born in the middle of the thirties, there are several Anglo-Saxon names taken from films and weekly magazines: Roger, Roy, Willy, Benny, etc. The name demonstrated modernity. A part of modernity was also the dawning of possibilities in a society of education, something my parents realized. My class journey did not entail any break with the family. Instead it formed part of an unexpressed but strongly present social strategy, not least due to my parents' close association with the popular movement, where studies and reading were considered important. My experience thereby differs from the theory in Mats Trondman's recently presented thesis, *Bilden av en klassresa*, in which an important reason for breaking away from one's class is problems in the parent—child relationship. On the other hand, my situation agrees with other observations in Trondman's thesis. The class traveller has no natural place in any environment, he/she is both emigrant and immigrant. The change of class, however, did not just cause estrangement. It also made life richer. the access to two worlds also yielded a distance to both, a distance which made reflexion and, in the long run, selfawareness possible. The Self did not merge with the environment in the obvious way possible within the class, it differed from the surroundings, vulnerable but also aware of its existence.

Övers. Suzanne Mason

Forum för etnicitetsforskning vid Lunds universitet
inbjuder till en IMER-konferens i Lund den 26—27 oktober 1995
kring temat

Det mångkulturella Sverige efter år 2000 — forskning och framtidsvisioner

Forskar du om internationell migration och
etniska relationer (IMER) och är intresserad av att delta,
hör av dig till Gunnar Alsmark,
Etnologiska institutionen, Finngatan 10, 223 62 LUND,
tel 046-10 75 63, fax 046-10 42 05.